

façon, une espèce de communauté, une union qui a pour résultat une série de droits et d'obligations. Chaque associé peut utiliser l'eau que le »kolo« puise et verse de la façon déterminée par le contrat ou établie par la coutume. C'est la règle fondamentale.

Le droit d'irrigation ne dépend pas strictement du terrain possédé par l'associé. Chaque associé peut aliéner ce droit ensemble avec le terrain et il peut même céder une partie de ce droit même sans le terrain correspondant. Dans ce cas, il peut aliéner seulement le surplus d'eau à irriguer, donc cette partie qui reste en trop à l'associé après qu'il eut irrigué ses terrains.

О НЕКИМ СОЦИОЛОШКИМ ВИДОВИМА ДРУШТВЕНОГ САМОУПРАВЉАЊА*

Кад говорим о социолошким видовима самоуправљања, онда није у питању језичка грешка, која је иначе доста честа, него је тачно изражено оно што хоћу да кажем, тј. хоћу да говорим управо о социолошким видовима самоуправљања, оним, дакле, који произилазе из проучавања самоуправљања с гледишта социологије, а не о његовим друштвеним (социјалним) видовима. Чини ми се потребним да се о овим видовима говори, узимајући при том реч социолошки у њеном најужем смислу, управо зато што ми изгледа да се често под називом социолошког расправљања о самоуправљању расправља о нечем што нема везе са социологијом или, бар, нема тесне везе.

Разуме се, далеко смо од тога да можемо рећи како имамо једну социологију самоуправљања, ма и у најнеразвијенијем виду. Она тек треба да се створи и у правцу тог стварања једва да су учињени и први кораци. Да би се, пак, до ње дошло, нужно је расправити нека у правом смислу речи основна социолошка питања самоуправљања. Овде ће се покренути само три таква питања: социолошка природа самоуправљања, самоуправљачка јединица и обим или садржина самоуправљања.

I. Кад кажем да ћу говорити о социолошкој природи или суштини самоуправљања, онда под тим подразумевам покушај одређивања места самоуправљања у друштвеној целини схваћеној као скуп свих друштвених појава, тј. одређивања његове везе с најближим му основним друштвеним појавама. При том није реч о конкретно-историјском, односно генетичком разматрању појаве самоуправљања, него о њеном појмовном, тј. систематском разматрању — дакле, управо о утврђивању њеног места, не у развоју друштва, него у слици друштва, у систему друштвених појава. Ово треба имати на уму да би се избегле непотребне забуне.

Дакле, у коју врсту друштвених појава спада самоуправљање и у оквир којих појава је оно уоквирено? Одговор на ово питање, наравно, зависи пре свега од тога какав се став заузима према разврставању и, у

* Реферат на саветовању Југословенског удружења за социологију о друштвеном самоуправљању, одржан фебруара 1965. у Сплиту.

вези с тим, као његовој другој страни, повезивања друштвених појава. Као што је познато, у том погледу има међу социолозима знатних разлика, у које овде нема смисла улазити. Ако се, пак, пође од схватања да је основна друштвена појава друштвени процес (кад кажим основна, онда, наравно, опет није реч о генетичком, историјском разврставању друштвених појава него управо о појмовно-систематском) и кад се друштвени процес схвати као повезано деловање људи, а из појма друштвеног процеса се извуче појам друштвене групе као групе људи која је повезана друштвеним процесом који се између њих одиграва, тј. у коме они повезано делују, одн. који они производе повезано делујући, онда је лако одредити појам и место друштвеног самоуправљања,

Наиме, друштвене процесе можемо разликовати на свесне и несвесне, тј. на оне којих су људи свесни и оне којих нису свесни. Свесни процеси су по правилу више или мање процеси на које људи покушавају да утичу, тј. којима покушавају да управљају. Тако се поступно, с развојем процеса, долази и до развијања посебног процеса управљања тим процесом, тј. једног секундарног процеса у односу на онај примарни процес. Разуме се, уколико је примарни процес свеснији, сложенији и важнији, и особито уколико у њему учествује већи број људи, утолико је већа потреба да се њима управља и утолико се више развија секундарни процес управљања.

Јасно је да могу постојати два облика управљања друштвеним процесом — с обзиром на то да ли се управљање врши изнутра, у самој скупуни, унутрашње управљање, или споља, од стране неког другог субјекта, спољашње управљање. Самоуправљање спада у прву врсту управљања, тј. оно је управљање од стране саме групе у којој се процес којим се управља и врши. Но унутрашње управљање може да буде двоврсно — или управљају сви, онд. већина, или управља мањина. Самоуправљање је прва врста овог унутрашњег управљања, тј. оно је демократско унутрашње управљање групе.

Према томе, за самоуправљање је битно, са социолошког гледишта, да постоји одређени процес којим се управља и да постоји група, надграђена над тим процесом, која се самоуправља. Чим је реч о самоуправљању, социолог треба да тражи овај процес и ову групу ако хоће ишта мериторно да каже о самом самоуправљању. Од природе процеса и природе групе зависиће, разуме се, и природа самоуправљања. Ни правник, ни политичар, ни економист, нити икоји други стручњак који се бави друштвом и друштвеним наукама није способен да види целину и друштвену суштину самоуправљања као социолог, јер су основни предмет социолошког проучавања управо друштвени процес и групе које он ствара.

Сходно томе, самоуправљање има два битна елемента, који обично иду заједно, али се у извесним случајевима и раздвајају. Први је елемент самостално управљање, независност од неког другог субјекта — самоуправљање у том смислу значи унутрашње управљање. У том смислу се самоуправљање у нас најчешће узима, а оно је тим и почело — то је самоуправљање у јединицама које су мање од друштва као целине. Кад се самоуправљање узме у овом смислу, тиме се хоће рећи да је та јединица у оквиру друштва у области у којој се самоуправља релативно независна од

друштва као целине, а пре свега од државе. Самоуправљање се у нас и почело развијати као нешто што се супротстављало држави, у процесу њеног одумирања.

Други елемент самоуправљања је његова демократичност. У том смислу узето, самоуправљање означава посебан, што непосреднији облик демократског управљања. У том смислу узето самоуправљање се може односити и на друштво као целину, одн. на државу — друштво као целина такође може да буде организовано као самоуправљачко. При том се првенствено мисли на слободно друштво, независно од државе, одн. оно у коме нема државе, а у другом реду и на посебан облик демократије у држави, одн. демократски облик управљања државом, при чему се тежи да што већи утицај имају оне самоуправљачке јединице мање од државе које се самоуправљају у оквиру државе. У овом другом смислу самоуправљање се у нас узима тек у најновије време.

С обзиром на то да ова два елемента и два значења самоуправљања не иду увек заједно, треба водити рачуна при расправљању о самоуправљању о коме елементу, одн. значењу је реч, јер иначе долази до забуне. Међутим, најчешће ова два елемента иду заједно — то бива у облицима демократског децентрализма, где се мања јединица од друштва као целине самоуправља демократски. За ову врсту самоуправљања у нашој правној и политичкој терминологији усвојен је термин *самоуправа*.

Према томе, по својој социолошкој природи, самоуправљање је једна врста управљања, тј. једна врста секундарног друштвеног процеса који се ваше-мање нужно развија у сваком примарном друштвеном процесу. Оно је зато, с гледишта социолошке суштине истоветно без обзира на своје врсте. Ипак, потребно је разликовати оно што се у нас обично назива самоуправљање за ознаку једног посебног облика управљања друштвеним пословима у систему демократског социјализма, одн. *социјалистичко самоуправљање*, од осталих облика које самоуправљање може имати. Зато ћу се мало задржати на овој разлици.

Било да узмемо само први елемент самоуправљања, тј. унутрашње самоуправљање, било да узмемо и његов други елемент заједно с првим, или одвојено од њега, у друштву су постојали и постоје, па постоје и у нас, и други облици самоуправљања, различити од нашег социјалистичког самоуправљања, а не само ово. Изгледа ми да се могу разликовати два основна облика самоуправљања. Постоји, прво, потпуно слободно самоуправљање, тј. оно у које се друштво уопште не меша. Тако, на пример, скупина пријатеља, или љубавни пар, или скупина људи који после вечере играју карте итд. потпуно слободно и сами управљају процесом који се одиграва међу њиховим члановима. Међутим, постоји самоуправљање у које се друштво меша. То је *регулисано* самоуправљање. Један брак или једна породица, или једна радна заједница су скупина чији чланови сами управљају односним процесом, али не потпуно слободно.

Има две битне области оваквог регулисања самоуправљања које друштво може регулисати. То су облик (форма) самоуправљања и његова садржина. Облик самоуправљања се састоји у надлежности субјеката који

врше самоуправљање и у поступку којим га врше, а *садржина* самоуправљања састоји се у самим одлукама које и чине суштину самоуправљања. Друштво може више или мање да се меша, тј. да одређује и облик и садржину или само једно или друго од њих. Социјалистичко самоуправљање, у смислу самоуправљања ужих јединица од друштва, спада очигледно, у регулисано самоуправљање, где се друштво (одн. држава) меша и у облик и у садржину његову. Оно, наиме, увек одређује облик, као што и ограничава област у којој се одлуке могу доносити, а у извесним случајевима и оквир самих одлука.

Разуме се, уколико је самоуправљање слободније, утолико су развијеније његове одлуке, које га чине врло значајном друштвеном појавом. Тај значај је углавном у томе што се њиме лакше усклађују интереси чланова скупине у односном процесу, што се стога рађа јача солидарност међу њима, што се они осећају слободним па слободно учествују у процесу и самоиницијативно улажу напор који је за то потребан, што је члановима сачувано људско достојанство те је скупина хуманизирана, што се ствара широко јединство погледа на управљање односним процесом, па и на скупину уопште итд. То су оне добре стране које се увек истичу кад се самоуправљање узима као најбољи начин управљања. Но, ако се на самоуправљање гледа научно, а то значи критички и објективно, онда се мора исто тако рећи да оно, као и свака друштвена појава и ствар у свету, има и негативне стране, које се такође имају узети у обзир при његовој оцени.

II. Прво питање које се поставља при организацији самоуправљања јесте одређивање јединице самоуправљања, тј. питање којој друштвеној скупини треба допустити самоуправљање, одн. у коју јединицу треба увести социјалистичко самоуправљање. Нема сумње да се ово питање не може успешно решити без одговарајућег претходног социолошког испитивања. Пошто нас овде занима само социјалистичко самоуправљање, то ће само о њему и бити говора.

Социјалистичко самоуправљање данас у нас има три врсте самоуправљачких скупина. То су радне заједнице, територијалне скупине и скупине створене неким процесом који не ствара ни једну ни другу од ове врсте скупина, а који облик носи неприкладан назив „реално“ самоуправљање. Главни представник овог облика јесу тзв. друштвене службе, као, рецимо, социјално осигурања, при чему се скупина састоји од свих социјалних осигураника.

Питања која се постављају у вези с овим јесу, углавном, два. Прво да ли су самоуправљањем обухваћене све скупине које њиме треба обухватити, одн. које су оне које треба обухватити? Друго, како тачно одредити конкретне јединице самоуправљања, одн. разграничити их једне од других? При том се разуме да ће се овде ова питања испитивати само с гледишта социологије.

Јасно је да се социјалистичко самоуправљање не треба уводити у оне скупине где друштво нема за то интереса, тј. где облик самоуправљања у било коју скупину треба испитати с гледишта интереса изградње социјализма, а то испитивање, између осталог, треба да буде социолошко. Овде није

могуће ближе одређивати у чему се састоји помоћ социолога при испитивању тог питања. Суштина те помоћи је да се увиди значај односног друштвеног процеса за ову изградњу, у коју сврху треба утврдити узрочне и остале везе између односног процеса и изградње социјализма.

Без оваквог ближег испитивања није могуће дати икакве конкретне предлоге, а то испитивање може да се изврши само строгим социолошким методима. Ипак, чини нам се да још има доста области у којима неким скупинама треба дати право социјалистичког самоуправљања. Једна значајна област је већ уочена и у току је поступак да се ту уведе самоуправљање. То су радне организације у којима постоје радни људи у тзв. привременом радном односу, који досад нису учествовали у самоуправљању, чиме је самоуправљање које је у тим јединицама постојало уствари било непотпуно. Изгледа да би спортске организације такође требало предати на пуно самоуправљање самим спортистима, одн. спортским радницима. Или, на пример, нема сумње да служба осигурања од несрећа и другог треба да се преда на самоуправљање свим онима који су са заводима за осигурање склопили уговор о томе.

У вези с овим би се особито могло истаћи да међу скупинама које нису ни радне заједнице нити територијалне скупине постоји већи број скупина које су искључене из самоуправљања, иако је несумњиво да је ово погрешно с гледишта начела нашег социјалистичког самоуправљања. Типичне такве скупине су факултети, одн. универзитети. Наравно, зна се да у њима већ постоји самоуправљање. Али се при том ове скупине погрешно уврштају, одн. тежи се да се уврсте у радне заједнице и да се, сходно томе, у њима уведе самоуправљање само тзв. радних људи, тј. људи који су у тим скупинама у радном односу. Са социолошког гледишта је, међутим, сасвим очито да је најважнији процес који се у овим скупинама врши онај који везује наставнике и студенте, тј. наставни процес. Ова радна заједница између наставника и студената, иако није заснована на радном односу свих учесника у смислу радног права, ипак је несумњиво једна скупина која као таква треба да добије своје сопствено право самоуправљања, не дирајући тиме, наравно, у посебно право самоуправљања које треба и даље да ужива скупина радних људи, тј. наставника и других запослених на универзитету, одн. факултету. Другим речима, водећи рачуна да је универзитет, одн. факултет, посебна врста радне скупине, различита од радне заједнице у ужем смислу, и испитујући је ближе као такву, долази се до открића да у њеном оквиру постоји и једна посебна скупина која је у правом смислу речи радна заједница. Тенденција је, пак, како смо рекли, да се приликом усаглашавања закона о универзитету с Уставом води рачуна само о овој последњој заједници, а да се прва занемари. Ово је очито последица недовољно социолошког прилажења овом питању.

А то нас наводи на закључак да се питање у које скупине у којима самоуправљање још није уведено ово треба увести не може решавати независно од питања одређивања конкретних јединица самоуправљања, јер су ова два питања тесно повезана. Наиме, редован је случај да се самоуправљање даје скупинама које су везане врло сложеним друштвеним процесима, и то је нормално. Несумњиво је да се у највећем броју скупина

одиграва велики број процеса, а не само један једини или неколико њих. Уколико су групе сложеније, тј. уколико су процеси у њима бројнији и сложенији, утолико је по правилу већи и њихов друштвени значај. Али то ипак не значи да постоје само сложене групе, одн. групе с великим бројем процеса, и да само њима треба дати право самоуправљања. Напротив, као што је познато, постоји и врло велики број група с релативно малобројним процесима или и само с једним процесом. Сваки посебан процес ствара једну одговарајућу групу. Зато се поставља питање да ли и у ове просте групе треба уводити самоуправљање. Ово питање је посебно сложено зато што се у свакој сложеној групи уствари налази веома велики број простијих група, састављених из једног или више процеса који се иначе врше у оквиру сложене групе. Питање је, дакле, прецизно речено, да ли у оквиру сложених група треба давати право самоуправљања и простим групама, њиховим саставним деловима. Тако се питање одређивања самоуправљачких јединица повезује с питањем у које групе треба увести самоуправљање.

Изгледа да социолошко истраживање питања самоуправљачких група мора да доведе до знатног повећања њиховог броја. И то из простог, већ наведеног разлога што сваки поједини процес уствари ствара једну посебну групу. Наравно, многе такве просте групе не могу добити право самоуправљања, јер су једне веома краткотрајне и не стварају никакву чврсту групу, док су друге безначајне, јер су створене неким безначајним друштвеним процесом, а треће су индиферентне с гледишта развоја социјализма итд. Има и таквих које су тако састављене да не могу ефикасно вршити самоуправљање и кад би им се оно дало. Али је несумњиво да их такође има велики број у које самоуправљање треба увести, иако су оне саставни делови ширих група које већ уживају самоуправљање.

Изгледа да се у нашој пракси у последње време схватило ово стање и зато се нагло повећава број самоуправљачких група. Овај процес је почео давањем самоуправљања низу мањих група у оквиру појединих привредних организација (погонима, екипама итд.) и показао се врло позитивним. Он се сад особито продужава давањем самоуправљања низу група у оквиру државне управе и других јавних служби. Он несумњиво треба да се шири и даље. Изгледа да је особито велика могућност умножавања самоуправљачких група у оквиру територијалних самоуправљачких јединица, а пре свега општина. Мислим да се вреди задржати мало на овом питању.

Несумњиво је да смо од увођења комуналног система 1955 доживели једно знатно враћање натраг на стање пре овог увођења. Наиме, увођење овог система вршено је под паролом приближавања власти народу, тј. веће њене демократизације, и у ту сврху су скоро све надлежности некадањег среза пренете, током времена, на општине, као јединице ближе народу. Међутим, истовремено с тим, вршено је и непрекидно проширивање општина, тако да су оне данас по правилу равне бившим срезovima, понекад су чак и веће, а припрема се њихово даље повећање. Срезови су се, пак, онде где су остали, огромно увећали. Резултат је негативан с гледишта

остварења почетног циља, тј. демократизације власти, њеног приближавања народу, јер је сва некадања власт среза сад усредсређена, додуше, у општини, али је зато општина велика колико и бивши срез. Уствари, само је срез изменио име и сад се назива општином. Но, уствари је стање и горе, јер је у ранијем систему општина у оквиру бившег среза имала извесна самоуправна права која сад, у оквиру данашње општине, немају те бивше општине, које се сад називају месне заједнице.

По мом мишљењу, овакав негативан ток последица је недовољног социолошког проучавања питања одређивања величине наше општине. Потребно социолошко проучавање, мислим, показало би несумњиво две ствари које треба поправити. Прво, општине су постале превелике да би у њима могло ефикасно да се врши самоуправљање, а то значи да су вештачки спајана насеља између којих нема довољно снажних и бројних друштвених процеса да би се спојила у једну општину, као и да је број становника превелики да би се ефикасно могло вршити онако интензивно самоуправљање какво се замислило, јер становници, особито на нижем ступњу културе, опште и политичке, не могу имати преглед послова којима треба да управљају. Друго, традиционалне, органски израсле самоуправљачке јединице, села, изгубила су један део својих самоуправних права и са ступња самоуправно јединице која има власт сведена на месну заједницу, која нема никакву власт. Зато ми се чини да је један од најважнијих практичних задатака наших социолога у области помоћи правилном развоју нашег система самоуправљања управо у томе да се приступи конкретном изучавању разграничења наших општина и других ужих и ширих самоуправних територијалних јединица. Добронамерне, али очигледно практицистички засноване одлуке политичких и других органа у овој области треба што пре да се измене сагласно резултатима ових проучавања. Да и не говоримо о великој штети коју непрекидно мењање граница општина изазива стварајући сталну нестабилност. Разуме се да уз ово треба додати и помоћ социолога у одређивању самоуправљачких јединица у оквиру привредних и других радних организација. Свест о потреби учешћа социолога у овим задацима треба да се развије што пре, а наши млади социолошки кадрови би можда у току свог школовања требало да добију чвршће теоријско и практично знање које би им омогућило успешно извршавање оваквих задатака.

Из наведених примера се јасно види како је одређивање самоуправљачких јединица првенствено социолошки задатак, заснован на тачном утврђивању процеса који везује људе и одговарајуће скупине и њиховог броја, природе и значаја за друштво.

III. Показано је како решење питања хоће ли се у неку скупину увести социјалистичко самоуправљање зависи од социолошког проучавања значаја самоуправљања у тој скупини за изградњу социјализма. Кад се, пак, такво самоуправљање уведе, појављује се питање његовог облика и његове садржине. И једно и друго питање друштво, одн. држава, може више или мање регулисати, а мера овог регулисања такође треба умногоме да се заснива на односима социолошким изучавањима. Овде ћу изнети само најкраће напомене о томе.

У погледу облика самоуправљања, наш Устав одређује један исти општи облик за све самоуправљачке скупине односне врсте (територијалне јединице, радне заједнице и „реалне“ самоуправљачке јединице). Та три облика су позната, а њихова суштина је иста — увек постоји једно шире демократско тело (скупштина или савет), по могућству састављено из више чланова односне скупине, коме припадају главне надлежности, и једно или два (или више) мањих, извршних тела или инокосних органа ради извршења одлука основног тела. Уз ово постоје и облици непосредног одлучивања свих чланова скупине онде где основно тело не може да се састоји од свих чланова скупине. Наравно да се овде јављају више-мање исти проблеми који и у сваком демократском облику — опасност преласка власти с широких основних демократских органа на уже такве органе и тиме и опасност бирократизације. Очито је да ове проблеме у нас треба подробно и брижљиво социолошки изучавати да би се могле предузети потребне мере, но у то овде не могу да улазимо.

Оно што бих хтео истаћи, то је да ми се чини да су Устав, а поготову његова примена, сувише схематични при одређивању ових облика. Потребна је далеко већа разноврсност њихова, јер су одговарајуће скупине сувише разнолике међу собом да би један исти облик самоуправљања био довољан за њих. Стога је потребно, с једне стране, увести више облика, а, с друге стране, препустити много већу слободу односним самоуправљачким јединицама да саме својим прописима одреде своје облике самоуправљања. У супротном случају се може десити да неким скупинама буде сужено постојеће и већ традиционално право самоуправљања, што свакако не може бити наша намера.

Узећу опет за пример универзитет. Ова традиционална установа већ од свог оснивања, у средњем веку, ужива широку аутономију, тј. самоуправљање. У нашем садашњем систему, ако се не рачуна савет факултета, одн. универзитета, који нема велику надлежност, постоје два органа управљања — декан, одн. ректор, и управа, који представљају саме радне људе (не у смислу радног односа) на факултету, одн. универзитету. Ако оставимо по страни универзитет и погледамо само факултет, видећемо да је декан чисто извршни орган управе, те да све иоле значајније послове обавља управа, у коју улази све наставно особље факултета и представници студената. Дакле, управа је непосредно демократски орган и она решава све сем оног што је у надлежност савета. То је врло висок ступањ самоуправљања. Сад се прелаже, с наслоном на Устав, да се уведу други органи — декан, управни одбор и савет. Савет би био састављен од представника свих радних људи на факултету (наставно особље, службеници, студенти) и представника друштва. На тај начин би нестала управа факултета, као непосреднодемократски орган наставног особља, и самоуправљање наставног особља би се смањило уместо да се повећа, што не може бити намера Устава. По мом мишљењу, јасно је да је такво решење противно духу ако не слову Устава. Једино могуће решење је признати у оквиру самог факултета или у вези с њим више врста скупина и свакој дати одговарајуће право самоуправљања, што, практично, значи не стављати на силу факултет у самоуправљачки облик који се показао погодним,

рецимо, за привредне организације. Према томе, треба оставити традиционалан непосреднодемократски орган наставног особља за сва питања која он треба да решава, а уз то створити један заједнички орган са студентима (и, евентуално, службеницима) за решавање питања функционисања оног процеса који њих повезује, као и посебан орган ове последње скупине и друштва.

Разуме се да овако сложен систем самоуправљања, тј. постојање већег броја самоуправљачких мањих скупина у оквиру једне веће, на први поглед застрашује својом сложености — велики број скупина и њихових органа прети да сасвим успори решавање послова, које је често хитно. Та опасност несумњиво постоји у извесној мери и о њој треба водити рачуна, па, сходно томе, и упрошћавати облик самоуправљања. Али, дубље гледано, ова се опасност радикално решава једино тачном поделом надлежности. А надлежност се може одредити на тачан начин опет једино подробним социолошким испитивањем процеса који везује поједине људе у одређене скупине дајући, у начелу, управљање одговарајућим процесом односној скупини коју он ствара. Тиме прелазим на питање обима самоуправљања

Већ је поменуто да друштво не мора дати право самоуправљања свакој скупини, и то је сасвим јасно, као што, такође, не мора свакој самоуправљачкој скупини дати потпуно право самоуправљања, тј. да она у пуној мери управља односним процесом. Један исти друштвени процес по правилу интересује више скупина — како ону непосредну, коју он ствара, тако и друге, које непосредно тангира, јер је на један или други начин за њих значајан. У ове друга скупине особито спадају шире скупине у које односна скупина, створена датим процесом, улази као ужа скупина, јер је с члановима шире скупине повезана неким другим процесом. Поделу надлежности, одн. ограничење самоуправљања односних скупина, треба извести тако да буду најпотпуније могуће заштићени друштвени интереси.

Разуме се да је ову формулу лако изрећи, али је далеко теже прецизно одредити шта она значи, тј. шта су то друштвени интереси. Овде, наравно, не могу да улазим у то питање нити одређујући појам друштвеног, личног и посебног интереса нити разматрајући њихов сукоб и његово решење. Хоћу да напоменем само две основне и просте ствари. Прво, друштвени интерес може бити и лични или посебни интерес, који је у датом сукобу интереса и у датој ситуацији важнији за друштво од тзв. општег друштвеног одн., просто, друштвеног интереса. На пример, већа зарада радника у једном предузећу, што је њихов лични и посебни интерес, може у датим околностима бити друштвени интерес. Друго, друштвени интерес није апстрактан интерес апстрактног друштва, независног од његових чланова и његових интереса, тј. од личних и посебних интереса. Друштвени интерес је збир или синтеза, ако је могућа, свих личних и посебних интереса његових чланова, а ако то није могуће, онда његове већине. У питању су увек конкретни људи које треба видети иза онога што се зове друштво. Одавде излази да ће у одређеним случајевима управо друштвени интерес захтевати да се право самоуправљања дате скупине што више прошири, одн. да се оствари у пуној мери, као и обрнуто. У сваком случају, самоуправљање треба увек проширити до оне границе на којој оно

почиње да се супротставља друштвеном интересу како је одређен. Унапред се никаквом прецизнијом формулом не могу одредити те границе, јер оне зависе од конкретних услова и променљиве су.

Друштво може да се меша у самоуправљање, одн. да га ограничава, на два начина. Први је узимање односног питања у своју (или других, по правилу ширих скупина) надлежност. Други је увођење представника других скупина у самоуправљачке органе појединих скупина. Могуће је замислити и друге начине ограничавања, који се такође понекад примењују — на пример, давање сагласности, одн. одобрења других скупина на одлуке органа самоуправљања дате скупине и сл.

Ако се посматра наша пракса, може се запазити, како ми се чини, да има грешења и у једном и у другом правцу, тј. како у правцу сувише великог и непотребног, друштвено штетног ограничавања самоуправљања тако и непотребног и штетног његовог ширења. Чини ми се, међутим, да смо ми у овој фази развоја, која је још увек фаза развијања, увођења самоуправљања, осетљиви углавном на ограничавање самоуправљања, а скоро неосетљиви на његово претерано ширење. Није редак случај да сваког који говори о случајевима претераног ширења самоуправљања одмах називају заступником бирократије и сличним, нимало пријатним називима. Ипак то, наравно, не значи да не треба и о томе говорити ако такви случајеви постоје.

Разуме се, није мој задатак да излажем опширно где је један, а где други случај, него да покажем како социологија може да помогне у решавању овог питања. Мислим да сам на већ наведеним примерима показао како сужавање самоуправљања потиче од недовољне социолошке анализе друштвених процеса који у оквиру једне скупине постоје и стварају уже скупине. Или и сувишно проширивање права самоуправљања такође је проузроковано истим узроком — недовољном анализом тих истих процеса. Не види се довољно како су извесни процеси који стварају одговарајуће самоуправљачке скупине тесно везани с другим процесима, или, боље, колико су неке самоуправљачке скупине тесно везане с другим по правилу ширим скупинама, па и с целим друштвом, и како није у друштвеном интересу да се друштво не меша у самоуправљање таквих скупина.

Довољно су познати примери егоистичког вршења самоуправљања од стране низа скупина — на пример, радних организација, особито у области цена. Наводим само најновији пример — предлаже се закон по коме ће свако поштанско предузеће (а има их преко двадесет) самостално одређивати цене својих услуга (сем писама и дописница), а има предлога да се и цена ових последњих препусти њиховом слободном одлучивању. При том нико не узима у обзир да је пошта везана с низом најразноврснијих процеса целокупног друштва и сваке скупине у њему и да друштву као целина никако не може да подноси постојање толико бројних различитих поштанских цена на једној тако малој територији каква је наша. Слично је са самоуправљањем жељезничких предузећа, које је, сувише широко схваћено, нанело велике материјалне штете саобраћају и друштву уопште.

Овакве појаве долазе од шематског схватања самоуправљања. Истиче се да је „суверено“ право свака привредне организације да одређује само-

стално цене својих услуга, а заборавља се да те радне организације нису приватна предузећа, него да радни људи у њима раде на друштвеној својини, да циљ предузећа није да постижу што већу зараду, а још мање да сама одређују своју сопствену зараду, него да задовољавају одговарајуће друштвене потребе на најрационалнији начин. Разуме се да наша пракса показује да је друштвено најрационалнији начин задовољавање тих потреба ако постоји широко право самоуправљања тих организација, али се ово прво не сме схватити сувише шематски нити апсолутизирати, јер нема ничег апсолутног, па се у друштвеном интересу може и мора ограничавати.

Једном речи, самоуправљање је једна друштвена појава, условљена друштвом, и коју треба подешавати према конкретним друштвеним условима — то је оно чему нас учи социологија. А социологија нам може најбоље и помоћи да одредимо праве границе самоуправљања изучавајући односне друштвене процесе који и представљају предмет самоуправљања, као и скупине које су субјекти самоуправљања. Нема сумње да нема социјализма без демократије, јер је демократија управо неизбежан саставни део социјализма кад се овај схвати — а једино га је тако могуће схватити — као друштвени систем у коме је човек ослобођен свих отуђења (да употребимо овај познати израз). Политичко отуђење у облику принудне организације каква је држава једно је од најочитијих отуђења, па је самоуправљање без државе или с државом демократизованом у највећој мери дотле док она мора постојати *conditio sine qua non* социјализма и људске слободе. Самоуправљање узето у смислу демократије мора бити што шире. Али ако се самоуправљање узме у смислу демократског децентрализма, онда решење није тако јасно, јер поред низа позитивних страна, које смо већ поменули, оно, наравно, има и негативних страна. Оно несумњиво даје маха сувише великом истицању посебних интереса насупрот општим, отежава јединствен ток одговарајућих друштвених процеса, изазива трошење већих средстава за ово усклађивање, представља опасност да се нерационално управља, слаби радну дисциплину, развија неку врсту приватно-сопственичког менталитета, претеране трке за зарадом, претеране комерцијализације и томе слично. Социологија треба да дискутује како позитивне тако и негативне стране самоуправљања у овом смислу па да предлаже и његова ограничења кад су она у конкретним условима нужна. У ствари, ограничења оне стране самоуправљања која се изучава у децентрализму и нису права ограничења. Рекли смо да сваки процес који чини једну друштвениу скупину тангира и друге скупине, па и цело друштво. Утолико ове две друге скупине, *по истом начелу самоуправљања*, треба да учествују у управљању тим процесом кадгод је он за њих од значаја. У нас се толико подвлачи потреба проширења самоуправљања јединица ужих од друштва зато што још схватамо сомоуправљање као средство ослобођења од етатизма. Али се заборавља да и друштво као целина има право самоуправљања и да се може организовати самоуправљачки, као и да је наша држава такође у знатној мери тако организована. Ако се о томе води рачуна, моћи ће се наћи и прави обим самоуправљања, како друштва као целине тако и његових делова.

R É S U M É

Sur quelques aspects sociologiques de l'autogestion sociale

Bien qu'en puisse affirmer que la sociologie de l'autogestion n'existe pas encore chez nous, ceci ne veut pas dire, en même temps, que la nécessité d'étudier les aspects sociologiques de ce processus social ne se fait pas sentir. L'étude des aspects sociologiques de l'autogestion signifie l'étude de l'autogestion du point de vue de sociologie au sens le plus stricte du terme. Ayant en vue le fait que, sous le nom de discussion sociologique de l'autogestion, on parlait souvent de quelques autres aspects qui n'étaient en aucun rapport avec la sociologie, il devient nécessaire de traiter quelques questions sociologiques de l'autogestion, au véritable sens du mot fondamentales. On a soulevé ici trois de ces questions fondamentales sociologiques de l'autogestion, à savoir: la nature sociologique de l'autogestion, l'unité de l'autogestion et la question du volume ou du contenu de l'autogestion.

Sous la nature sociologique de l'autogestion on entend la détermination de la place de l'autogestion dans l'ensemble social, dans le système de phénomènes sociaux ou plutôt la détermination de son rapport avec les autres phénomènes sociaux voisins. Du point de vue sociologique il est essentiel pour l'autogestion qu'il existe un processus déterminé que l'on gère et un groupe, formé à cause de ce processus, lequel effectue l'autogestion. Par conséquent, l'autogestion est une espèce de gestion, c. à d. un processus social secondaire qui se développe, plus ou moins nécessairement, dans chaque processus social primaire.

La deuxième question sociologique, également fondamentale, est la question de déterminer l'unité de l'autogestion, c. à d. la question se pose dans quelle unité *introduire* l'autogestion socialiste. Il y a aujourd'hui, chez nous, dans l'autogestion socialiste, trois espèces de groupes autogestionnaires, à savoir: communautés de travail, groupements territoriaux et groupements portant la dénomination d'autogestion «réelle» (service sociaux, par ex.). Quels sont les groupes dans lesquels il faut introduire l'autogestion est une question qu'il faut considérer en rapport avec la question de la détermination des unités concrètes de l'autogestion.

Cependant, une réponse plus complète à cette question exige des recherches sociologiques concrètes.

La troisième question qui se pose lorsqu'on parle des aspects sociologiques de l'autogestion serait la question de la dernière instance, par la société ou bien par l'Etat. La solution de l'une et de l'autre question devrait être fondée également, sous nombre de rapports, sur les recherches sociologiques. L'autogestion, en tant qu'un phénomène social, est conditionnée socialement, ce qui veut dire qu'elle doit, comme telle, être adaptée et ajustée aux conditions sociales concrètes. La sociologie doit examiner les aspects aussi bien positifs que négatifs de l'autogestion, d'examiner les possibilités de son élargissement ou bien de proposer des limitations (limitations de cette forme d'autogestion que est fondée sur la décentralisation) lorsque celles-ci sont indispensables les conditions concrètes.